

УДК 37.091.12:94:314/316

Єрмоленко А.О.

ЗНАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У ФАХОВОМУ СТАНОВЛЕННІ ВЧИТЕЛЯ

У статті здійснено аналіз поняття "педагогічна майстерність", розроблено основні складові професійної майстерності вчителя та доведено, що педагогічна майстерність є необхідною умовою формування його професіоналізму та фахового становлення. Автор також визначає критерії педагогічної майстерності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість. Вказує на елементи педагогічної майстерності: гуманістична спрямованість діяльності, професійні знання, педагогічні здібності, педагогічна техніка, педагогічна технологія.

Ключові слова: професійна майстерність, педагогічна майстерність, професіоналізм, стадії професіоналізації, педагогічна культура, педагогічні здібності, педагогічна техніка, професійні знання.

Постановка проблеми. Перехід українського суспільства у новий стан свого розвитку закономірно поєднується з удосконаленням усіх соціальних інститутів і систем, у тому числі й системи освіти. Однак, які б реформи й модернізації в галузі освіти не відбувалися, всі вони зрештою фокусуються на вчителів, як творчій, соціально активній, професійно компетентній особистості, котра адаптована до неоднозначних суспільних реалій і спроможна передавати свій досвід молодому поколінню у навчально-виховному процесі.

Особливу роль у сфері вищої освіти набуває проблема підготовки вчителя нового типу, вчителя-професіонала, здатного до творчості, до швидкого й якісного вирішення виникаючих перед ним педагогічних завдань. Сучасні молоді фахівці з вищою освітою повинні бути підготовлені до вирішення нових професійних задач, що вимагають нестандартних творчих рішень, і здатні до творчого саморозвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана тематика дослідження розроблялася такими вченими та педагогами, зокрема: педагогічну культуру досліджувала Н. Ліфінцева, складові педагогічної майстерності – С. Вашкевич, питання професіоналізму вчителя – А. Маркова, проблеми вдосконалення педагогічної майстерності – І. Ярмакєєв. У науково-педагогічній літературі накопичено значний досвід обґрунтування умов формування професіоналізму педагога. Зокрема, проблема становлення професіоналізму майбутнього педагога досліджується в психології праці, акмеології, професійній педагогіці, у працях С. Батишева, А. Деркача, Є. Климова, Т. Кудрявцева, А. Маркової, Ю. Поваренкова, О. Романової, В. Рибалка, В. Шадрикова та ін.

Метою даної статті є дослідити педагогічну майстерність, як важливу складову професійної компетентності сучасного вчителя, також визначити особливості формування професіоналізму вчителя в сучасних умовах.

Вклад основного матеріалу дослідження. Реформа освіти в Україні сьогодні вимагає від учителя готовності до забезпечення європейської якості освіти, переходу до нових форм і методів організації навчального процесу, збільшення ролі самостійної роботи учнів, демократизації навчального процесу, інформатизації освіти, впровадження нових технологій в навчальний процес тощо.

Доля України сьогодні істотно залежить від того, яким буде Вчитель – ключова фігура ХХІ століття – століття освіти. У цих умовах забезпечення якості й ефективності професійної педагогічної освіти є одним з пріоритетів держави й суспільства, що в свою чергу зумовлює значні вимоги до рівня професійної підготовки майбутнього педагога як носія гуманістичних педагогічних цінностей, сутнісних характеристик нової освітньої парадигми, високих зразків професійно-педагогічної культури.

Професіоналізм – поняття складне й багатоаспектне, має свою історію дослідження. Але важливо усвідомлювати, що від того, як розуміється сутність цього явища, безпосередньо залежать спрямованість, зміст і технології побудови освітніх процесів в системі вищої й післядипломної педагогічної освіти.

Для з'ясування змісту категорії "професіоналізм майбутнього вчителя" звернімося до аналізу базових понять. Що стосується енциклопедичних словників, то вони трактують феномен "професіонал" як "фахівець своєї справи", "людина, яка обрала певне заняття своєю професією". За визначенням О.А. Бодальова, "професіонал – це суб'єкт діяльності, який володіє такими характеристиками розуму, волі, почуттів, або, такими психічними властивостями, які складають сталу структуру, дозволяють йому

на високому рівні продуктивності виконувати ту діяльність, в якій він зарекомендував себе як хороший фахівець". Учений зазначає, що "... дійсний професіоналізм завжди пов'язаний із сильною мотиваційно-емоційною зарядженістю на здійснення саме цієї діяльності й на досягнення в ній унікального, неординарного результату" [1, с. 20-23].

Акмеологічна концепція Е. Зеєра дозволяє говорити про "життєвий шлях" професіонала, оскільки він включає основні етапи від його початку й до вершини та включає п'ять стадій професіоналізації:

1. Оптацію – вибір професії з урахуванням індивідуально-особистісних і ситуативних особливостей.

2. Професійну підготовку – набуття професійних знань, умінь і навичок.

3. Професійну адаптацію – входження в професію, освоєння соціальної ролі, професійне самовизначення, формування якостей і досвіду.

4. Професіоналізацію – формування професійної позиції, інтеграція особистісних і професійних якостей, виконання обов'язків.

5. Професійну самореалізацію [4].

Таким чином, професіоналізм – це інтегральна характеристика діяльності та особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя. Професіоналізм як якісна характеристика особистості відображає високий рівень розвитку професійно важливих і особистісно-ділових якостей, креативності, мотиваційної сфери і ціннісних орієнтацій, спрямованих на прогресивний професійний саморозвиток.

Найважливішою характеристикою й передумовою ефективності навчально-виховної діяльності є педагогічна культура вчителя. Її головне призначення – сприяти вдосконаленню навчально-виховного процесу, зростанню його продуктивності.

Педагогічна культура вчителя – це узагальнююча характеристика його особистості, яка відображає здатність наполегливо й успішно здійснювати навчально-виховну діяльність в поєднанні її з ефективним взаємодією з учнями та вихованцями.

Культура педагога виконує ряд функцій, які включають:

– передачу знань, умінь і навичок, формування на цій основі світогляду;
– розвиток інтелектуальних сил і здібностей, емоційно-вольової і дієво-практичної сфер його психіки;

– забезпечення свідомого засвоєння учнями моральних принципів і навичок поведінки в суспільстві;

– формування естетичного ставлення до дійсності;

– зміцнення здоров'я дітей, розвиток їх фізичних сил і здібностей.

Педагогічна культура вчителя – це комплекс особистісних якостей, які проявляються у постійній спрямованості до самовдосконалення: педагогічного, морального, духовного.

Основні складові педагогічної культури:

– педагогічна спрямованість;

– психолого-педагогічна ерудиція;

– гармонія розвинутих інтелектуальних і моральних якостей;

– висока педагогічна майстерність і організованість;

– культура спілкування;

– уміння продуктивно поєднувати навчально-виховну і науково-дослідницьку діяльність;

– сукупність професійно важливих якостей;

– педагогічно спрямоване спілкування й поведінка;

– постійне самовдосконалення;

– духовне багатство [9, с. 65-71].

Педагог має бути справжнім майстром своєї справи, який може протистояти труднощам сьогодення й здатний піднятися над ними. Актуальною є думка К.Д. Ушинського: "У вихованні все повинно ґрунтуватися на особистості вихователя, тому що виховна сила впливає тільки із живого джерела людської особистості" [10].

Педагогічна майстерність – вияв високого рівня педагогічної діяльності. Як наукова проблема, вона постала у ХІХ ст. Дослідники педагогіки тлумачать її як найвищий рівень педагогічної діяльності, який виявляється в тому, що у відведений час педагог досягає оптимальних наслідків, "синтез наукових знань, умінь і навичок методичного мистецтва й особистих якостей учителя", комплекс властивостей особистості педагога, що забезпечує високий рівень самоорганізації педагогічної діяльності, ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. Розглядається як вияв власного "Я" у професії, як самореалізація особистості викладача в педагогічній діяльності, тому визначається як вища, творча його активність, що передбачає доцільне використання методів і засобів педагогічного взаємовпливу в кожній ситуації навчання та виховання. Критеріями педагогічної майстерності є гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність).

До елементів педагогічної майстерності належать:

1. Гуманістична спрямованість діяльності. Полягає в спрямованості діяльності педагога на особистість іншої людини, утвердження словом і ділом найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й стосунків. Передбачає гуманістичний вияв його ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, її мети, змісту, засобів, суб'єктів. Той, хто не любить і не поважає дітей, учнів, не може досягти успіху в педагогічній праці, бо тільки щира любов і глибока повага педагога до вихованців породжують відповідну любов і повагу до нього, до його ідей, поглядів, переконань, знань, які він вчить здобувати.

2. Професійна компетентність, професіоналізм. Передбачають наявність професійних знань (суспільних, психолого-педагогічних, предметних, прикладних умінь та навичок), їх змістом є знання предмета, методики його викладання, знання педагогіки й психології. Особливостями професійних знань є їх комплексність (потребує вміння синтезувати матеріал, аналізувати педагогічні ситуації, вибирати засоби взаємодії), натхненність (висловлення власного погляду, розуміння проблеми, своїх міркувань).

Педагогічний професіоналізм – уміння вчителя мислити та діяти професійно. Охоплює набір професійних властивостей та якостей особистості педагога, що відповідають вимогам учительської професії; володіння необхідними засобами, що забезпечують не тільки педагогічний вплив на вихованця, але і взаємодію, співробітництво та співтворчість з ним. Для активного співробітництва з учнями вчителю необхідна мобілізація інтелекту, волі, моральних зусиль, організаторського хисту та вмиле оперування засобами формування моральних, інтелектуальних та духовних засад. Він повинен володіти широким арсеналом інтелектуальних, моральних та духовних засобів, що забезпечують педагогічний вплив на учня. До інтелектуальних засобів належать кмітливість, професійне спрямування сприйняття, пам'яті, мислення, уяви, прояв та розвиток творчих здібностей учня. До моральних – любов до дітей, віра в їх можливості та здібності, педагогічна справедливість, вимогливість, повага до вихованця – все, що складає основу професійної етики викладача. Духовні засоби – основа його загальної та педагогічної культури.

3. Педагогічні здібності – сукупність психічних особливостей учителя, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення.

Головною здібністю, що об'єднує всі інші, є толерантність, чутливість до людини, до особистості, яка формується. З нею тісно взаємодіють комунікативність (потреба у спілкуванні, здатність легко налагоджувати контакти, викликати позитивні емоції у співрозмовника й відчувати задоволення від спілкування); перцептивні здібності (професійна проникливість, пильність, інтуїція, здатність сприймати й розуміти іншу людину, її психологічний стан за зовнішніми ознаками); динамізм особистості (здатність активно впливати на іншу особистість); емоційна стабільність (володіння собою, самоконтроль, саморегуляція); оптимістичне прогнозування (передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній); креативність (здатність до творчості, генерування нових ідей, уникнення традиційних схем, оперативного розв'язання проблемних ситуацій); впливовість (здатність вплинути на психічний і моральний світ дітей в певному напрямі, зближуватися з ними, здобувати довіру, любов і повагу, глибоко проникати у їхній внутрішній світ, конструювати, проектувати його).

4. Педагогічна техніка (мистецтво, майстерність, уміння). Є сукупністю раціональних засобів, умінь та особливостей поведінки вчителя, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів навчально-виховної роботи з учнем, учнівським колективом відповідно до мети виховання. Вона передбачає наявність специфічних засобів, умінь, особливостей поведінки педагога: високу культуру мовлення; здатність володіти мімікою, пантомімікою, жестами; уміння одягатися, стежити за своїм зовнішнім виглядом; уміння керуватися основами психотехніки (розуміння педагогом власного психічного стану, уміння керувати собою); здатність до "бачення" внутрішнього стану вихованців і адекватного впливу на них.

З розвитком педагогіки та психології як науки і практичної діяльності поряд з поняттям "педагогічна техніка", яке відображає тільки суб'єктивні особливості навчально-виховного процесу (контроль педагога за своїми емоціями, настроєм, поведінкою, перцептивно-чуттєвим сприйняттям зовнішніх предметів, технікою мовлення) стали використовувати й термін "педагогічна технологія" (знання про майстерність), який стосується проблем планування та організації навчального процесу.

Педагог повинен також володіти арсеналом засобів за допомогою яких він передає свій досвід, свої знання. Ці засоби завжди індивідуальні й неповторні (голос, інтонація, жести, рухи тощо).

Слід згадати й про творче самопочуття. У науковій психолого-педагогічній літературі виділяються такі компоненти творчого самопочуття вчителя:

- зібраність, поглиненість вчителя головним завданням заняття, усвідомлення цілей, які впливають на волю, розум і почуття, стаючи стимулом його творчості;
- уявлення вчителем усіх учнів і кожного ніби "зсередини";
- здатність контролювати себе, здійснювати самоаналіз [5, с.215-220].

Висновки. Отже, педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності вчителя, це професійне вміння оптимізувати всі види навчально-виховної діяльності, спрямувати їх на всебічний розвиток та

удосконалення особистості, що забезпечує високу організацію педагогічного процесу. Педагогічна майстерність – це досконале, творче виконання вчителем професійних функцій на рівні мистецтва, результатом чого є створення оптимальних соціально-психологічних умов для становлення особистості вихованця, забезпечення високого рівня інтелектуального розвитку, виховання кращих моральних якостей та духовного збагачення.

Використані джерела

1. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / А.А. Бодалев. – М.: Флинт-Наука, 1998. – 230 с.
2. Вашкевич С. Педагогічна майстерність вчителя / С. Вашкевич // Освіта. – 2000. – №3. – с.3-5.
3. Заграва Д.І. Уроки педагогічної майстерності / Д.І. Заграва – К., 1989. – 125 с.
4. Зеер Э.Ф. Психология профессий / Э.Ф. Зеер. – М., 2003. – 229 с.
5. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін. [За ред. І.А. Зязюна]. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
6. Кобенко О.А. Самовиховання – шлях до педагогічної культури / Кобенко О.А. // Педагогічна культура [За ред. професора Л.С. Нечипоренко]. – Х.: Харківський державний університет. – С. 133-144.
7. Краснощок І. Професійно-особистісний саморозвиток майбутнього вчителя як складова педагогічної освіти / Краснощок І. // Рідна школа. – 2007. – № 4. – С. 9-11.
8. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М.: Просвещение, 1996. – 308 с.
9. Трохова А.В. Становление индивидуального стиля деятельности будущих учителей / Трохова А.В. // Педагогика. – 2006. – № 8. – С. 63-71.
10. Ушинский К.Д. Собрание сочинений / К.Д. Ушинский. – 1950. – Т. 8. – С.141-144.
11. Федорова С.Н. Профессиональная культура педагога / Федорова С.Н. // Педагогика. – 2006. – № 2. – С. 65-70.

Yermolenko A.

THE VALUE OF TEACHING EXCELLENCE IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS

The Education reform in Ukraine requires teacher's readiness to ensure the European quality of education, the transition to new forms and methods of organization of educational process, increasing the role of independent work of students, democratization of the educational process, informatization of education, introduction of new technologies into the process of education etc.

Today the fate of Ukraine substantially depends on the fact who will be the Teacher – the key figure of the XXI century as it is the century of education. In the light of this the quality and efficiency of vocational teacher education is one of the prior requirements of the state and society. This causes significant requirements to the level of professional training of a future teacher as the carrier of the humanistic pedagogical values, the essential characteristics of a new educational paradigm, high samples of the professional pedagogical culture.

Professionalism is a complex concept with the history of research. It is important to realize that the direction, content and technology of building educational processes in the system of higher and postgraduate teacher training depend on the understanding the essence of this phenomenon.

The article analyzes the concept 'pedagogical skills', develops the basic components of teacher's professional skills and proves what pedagogical skills are necessary for professionalism and professional formation. The author also defines the criteria for teaching excellence: humanity, scientificity, pedagogic appropriateness, optimum character, efficiency, democracy and creativity.

The author indicates the elements of teaching excellence: humanistically – oriented activities, professional knowledge, pedagogical skills, educational technology.

It is proven that teaching skills is a complex of personal characteristics which ensures self-organization of a high level of the teacher's professional activity. It is also a professional skill to optimize all kinds of educational activities, direct them to the comprehensive development and improvement of a person. All this provides high organization of the educational process.

Teaching skills is perfect creative execution of teacher professional functions on the level of art, the result of which is creating the best socially-psychological conditions for the formation of a personality, ensuring a high level of intellectual development, the best moral qualities and spiritual enrichment.

Key words: professional skills, pedagogical skills, professionalism, stages of professionalization, pedagogical culture, educational technology, professional knowledge.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2016 р.